перенос на самостоятельное изучение студентами материала в режиме работы с самым примитивным вариантом использования цифровых технологий создает хорошие условия для формирования компетентностного специалиста.

Таким образом, цифровые технологии, в частности анимационные материалы, позволяют ориентировать образовательный процесс не просто на исполнение требований профессионального и образовательного стандарта, а на формирование профессиональной культуры будущего специалиста, стремление к постоянному самостоятельному самосовершенствованию с помощью информационных сервисов и технологий.

Список использованной литературы:

1. Курманова Ф.Т. Использование Flash-технологий в образовательном процессе // Universum: Психология и образование: электрон. научн. журн. 2017. № 5(35). URL: http://7universum.com/ru/psy/archive/item/4702 (дата обращения: 05.06.2019.
2. Новик Н.Г., Коновалова А.В. Методические возможности использования Flash-технологий на уроках информатики//Проблемы и перспективы современной науки. -2016.-№ 15.-С.16-20.
3. Покорная, О. Ю. Использование flash-анимаций в учебном процессе / О. Ю. Покорная, С. О. Легкодымов // Молодой ученый. – 2013. – № 4. – С. 125-127. – EDN PYHXJL.
4. Покорная, О. Ю. О преподавании естественно-научных дисциплин в высшей школе с использованием мультимедийных технологий / О. Ю. Покорная, М. И. Ковалева, И. Ю. Покорная // Молодой ученый. – 2011. – № 4-2. – С. 112-114. – EDN NUBDYX.
5. Шаронин Ю.В. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от личностно ориентированной SMART-дидактики к блокчейну в целевой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 1.URL: http://science-education.ru/ru/article/view?id=28507.

УДК:159.39
DOI 10.33514/BK-1694-7711-2023-1(2)-231-236

Сыдыкова Г.С., Жоробекова Райгүл
Талас мамлекеттик университети, окутуучу,
Талас мамлекеттик университети, магистрант
Сыдыкова Г.С., Жоробекова Райгүл
Таласский государственный университет, преподаватель,
Таласский государственный университет, магистрант
Sydykova G.S., Zhorobekova Raigul
Talas State University, teacher,
Talas State University, Master's student

БАЛДАРДЫН ЭРК САПАТТАРЫНЫН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕТСКИХ КАЧЕСТВ ВОЛИ
CHARACTERISTICS OF CHILDREN'S QUALITIES OF WILL

Кыскача мүнөздөмө. Макалада эрк процессинин теориялык маанисине токтолуу менен балдардын эрк процессине, атап айтканда, эрк деген эмне деп эркке психологиялык аныктама берип, эрк сапаттары болгон максатка умтулуучулук, эрктин күч алуусу, өжөрлүк, тоскоолдуктарга чыдамдуулук, өз алдынчалык, чечкиндүүлүк, энергиялуулук, эрдик, өзүн-өзү башкара билүүсү, тартиптүүлүк, демилгелүүлүк, жоопкерчилик, принциптүүлүк, милдеттүүлүк, аткаруучулук сыяктуу сапаттарга анализ берүү, Эрк процессин ар бир курактык мезгилге бөлүнүп каралган, атап айтканда, мектепке чейинки курактагы балдардын эрк сапаттарынын психологиялык өзгөчөлүктөрү, кенже мектеп курагындагы балдардын эрк сапаттарынын психологиялык өзгөчөлүктөрү боюнча анализдер берилген. Эрктүү жүрүм-турумдун жогорку формасы катары кенже курактагы баланын эрктүү сапаттарын калыптандырууда эрктүү жүрүм-турум жөндөмдөрүн калыптандыруу. Мектепке чейинки курактагы балдарды калыптанган жетектөөчү эрктүү сапаттарга демилгелүүлүк, өз алдынчалык, тартип, өжөрлүк жана уюшкандык сапаттарын өстүрүү. Балдардын инсан болуп калыптануусунда эрк сапаттарынын орду көрсөтүлгөн.

Аннотация. В статье рассматривается теоретическое значение волевого процесса, дается психологическое определение волевому процессу детей, а именно, что такое воля, воля-это качества воли: целеустремленность, сила воли, настойчивость, терпимость к препятствиям, самостоятельность, решительность, энергичность, смелость, самоконтроль, дисциплина, инициатива, ответственность, принципиальность, дан анализ таких качеств, как обязательность, исполнительность, анализ волевого процесса по каждому возрастному периоду, в частности, психологические особенности волевых качеств детей дошкольного возраста, психологические особенности волевых качеств детей младшего школьного возраста. Формирование навыков волевого поведения в формировании волевых качеств ребенка младшего возраста как высшей формы волевого поведения. Волевые качества, которые формируют детей дошкольного возраста, включают инициативу, самостоятельность, дисциплину, настойчивость.

Abstract. The article examines the theoretical significance of the volitional process, gives a psychological definition of the volitional process of children, namely, what is will, will-these are the qualities of will: determination, willpower, perseverance, tolerance to obstacles, independence, determination, energy, courage, self-control, discipline, initiative, responsibility, integrity, an analysis of such qualities such as commitment, diligence, analysis of the volitional process for each age period, in particular, psychological characteristics of the volitional qualities of preschool children, psychological characteristics of the volitional qualities of primary school children. Formation of volitional behavior skills in the formation of volitional qualities of a young child as the highest form of volitional behavior. The strong-willed qualities that shape preschool children include initiative, independence, discipline, perseverance.

Негизги сөздөр: эрк, эрк процесси, эрк сапаттары, максатка умтулуучулук, эрктин күч алуусу, өжөрлүк**,** тоскоолдуктарга чыдамдуулук**,** өз алдынчалык, чечкиндүүлүк**,** энергиялуулук, эрдик, өзүн-өзү башкара билүүсү, тартиптүүлүк, демилгелүүлүк, жоопкерчилик, принциптүүлүк, милдеттүүлүк, аткаруучулук.

Ключевые слова: воля, волевой процесс, качества воли, целеустремленность, сила воли, настойчивость, терпимость к препятствиям, автономия, решимость, энергичность, храбрость, самоконтроль, дисциплина, инициатива, ответственность, принципиальность, приверженность, исполнительность.

Keywords: will, volitional process, qualities of will, determination, willpower, perseverance, tolerance to obstacles, autonomy, determination, energy, courage, self-control, discipline, initiative, responsibility, integrity, commitment, diligence.

Бүгүнкү күндө балдарды окутуп тарбиялоо процессинде окуучуларынын эрк сапаттарына көңүл буруп, калыптандыруу актуалдуу маселелерден болуп саналат. Ал үчүн биринчи кезекте эрк процесстеринин теориялык жактан талдап карап, аны практика менен айкалыштыруу абзел. Белгилүү орус психологу Л.С.Выготский мындай деп жазган: "эрк күчүн ар кандай көрүнүштөрдө атап айтканда, инсандык сапаттар катары, өз сезимдерин кармай билүүдө, импульсивдүү жана ойлонулбаган аракеттерге жол бербөөдө, өзүн башкара билүүдө жана өзүн-өзү ойлогон аракеттерин аткарууга мажбурлоодо көрсөтүлөт" [9].

Балдардын жаш курактары боюнча эрк процессин теориялык жактан жакшы өздөштүрүп, ал билимдерди практикада колдоно билүү, балдардын эрк сапаттарын калыптандыруу актуалдуу маселелерден болуп эсептелет. Себеби, баланын инсан болуп калыптануусунда деги эле эрк процессин теориялык жактан билүү жана практикады колдонуу абзел.

Балдардын жаш курактары боюнча эрк процессине мүнөздөмө берүүдө алгач эрктин тоериялык жагына токтолгубуз келет. Атап айтканда, эрк деп бул максатка жетүүдөгү тоскоолдуктарды жеңе билүү үчүн зарыл болгон күч аракеттер менен мүнөздөлүүчү аң-сезимдүү, белгилүү максатка багытталган аракеттерди айтабыз.

Психология боюнча теориялык адабияттарды талдоонун негизинде эрк сапаттардын төмдөгүдөй эки топко бөлүүгө болот [7]:

- адамдын активдүүлүгүнө байланыштуу эрктүү сапаттар: максатка умтулуу, туруктуулук, туруктуулук, демилгелүүлүк, өз алдынчалуулук, чечкиндүүлүк жана кайраттуулук, ж.б.
- өзүн-өзү жөнгө салуу менен байланышкан эрктүү сапаттар: сабырдуулук, чыдамкайлык, сабырдуулук жана өзүн-өзү башкара билүү ж.б.

Максатка умтулуучулук - бул баланын өз иш-аракеттерин жетишилген максаттарга баш ийдирүү жөндөмү, бул алардын иш-аракеттеринин жолдорун, каражаттарын, ыкмаларын жана ыкмаларын туура аныктоого күчтөрдү мобилизациялоо жана кабыл алынган чечимдердин жана аларды аткаруунун максаттуу багыты [8].

Эрктин күч алуусу – ар кыл мотивдерди талкуулагандан кийин чечим кабыл алуунун зарылчылыгы, кабыл алынган чечимди аткаруудагы обьективдүү кыйынчылыктарды жеңе билүүнүн зарылчылыгы сыяктуу шарттардан улам пайда болгон оор абал.

Өжөрлүк - бул эрктүү сапат, анын жардамы менен бала өз күчүн кыйла алыскы максаттарга жетүү жолунда анын ишмердүүлүгүнө тоскоол болгон тоскоолдуктар жана кыйынчылыктар менен салыштырмалуу татаал жана узак мөөнөттүү күрөшүү үчүн мобилизациялай алат. Өжөрлүк болбосо, өз позицияңызда туруп, чечимди аткаруу үчүн күрөшпөстөн, чечкиндүүлүк, автономия, өзүн өзү башкара билүү жана берилгендик болушу мүмкүн эмес [8].

Тоскоолдуктарга чыдамдуулук – терс жана ыгы жок көрүнүшкө баруудан өзүн-өзү токтотуу, өзүнүн кыймыл-аракетин башкара билүү, өзүнүн жүрүм-турумуна конролдук жүргүзүү.

Өз алдынчалык - бул эрктүү сапат; бул баланын коюлган максатка жетүүдөн алаксыта турган ар кандай күчтөрдүн таасирине алдырбоо мүмкүнчүлүктөрүнөн турат. Эгерде бала өз пикиринен жана көз карашынан негизсиз баш тартса жана башка бирөөнүн көз карашына оңой эле кирип кетсе, эгерде өзгөчө муктаждыксыз чоң кишинин жардамына кайрылса же өз алдынча жана чыгармачылык менен эмес, тааныш үлгү боюнча иштөөнү каалаcа, анда анын өз алдынчалык сыяктуу эрктүү сапаты өнүккөн эмес. Кээде кимдир бирөөгө карама-каршы келген негизсиз умтулуу (негативизм) жаңылыштык менен өз алдынчалык катары баалана баштаган учурлар болот. Негативизм күчтүүлүктүн белгиси эмес, адамдын алсыздыгынын белгиси [8].

Чечкиндүүлүк - бул баланын эрктүү сапаты, анын аркасында ал ар кандай жашоо шарттарында заманбап, негиздүү жана бекем чечимдерди кабыл ала алат. Эгерде бала кандайдыр бир татаал шартта белгилүү бир жол менен иш алып барууну чечпесе, анткени ал адашып же жагдайдын ийгиликтүү айкалышына же чоңдордун күтүлбөгөн жардамына үмүттөнсө, анда аны чечкиндүү деп атоого болбойт. Мындай бала, адатта, өз жөндөмүнө ишенбейт, башка адамдардын мүмкүнчүлүктөрүн жана күчүн баалабайт жана иштин ийгиликтүү бүтүшүнөн күмөн санай берет [8]. Чечкиндүүлүк бир эле мезгилде адамдын алдына бир нече максат коюлуп калган кезде ылдам жана жеткире ойлонуу менен алардын бирин тандап алуу жана ага жетишүүнүн жолдорун белгилей турган эрк сапаты.

Энергиялуулук - бул эрктүү сапат, бул баланын физикалык жана руханий күчтөрүнүн тез жана чоң чыңалуусу менен аракет кылуу мүмкүнчүлүгүн билдирет. Бала өз ишин максатына жетүү үчүн багыттап, эгер ал жетиштүү энергиялуу болсо, кыйынчылыктардан качпайт, тескерисинче ал өзүн мобилизациялайт. Мындай бала дайыма бир нерсеге умтулат, пландарды түзөт жана башкаларды өзүнө тартат [8].

Эрдик - алдына койгон максатка жетишүү үчүн аракет жасоодогу жөндөмдүүлүк: кайраттуулук менен тайманбастык жалпылыгы болгон, коркунучтуу ишти аткарууга даяр турушу.

Өзүн өзү башкара билүү - бул өз ойлорун жана сезимдерин, иш-аракеттерин жана иш-аракеттерин башкарган эрктүү сапат. Өзүн-өзү кармай билген адамдар салмактуу жана ырааттуу аракеттерге жөндөмдүү[8] б.а. өзүн-өзү башкара билүү - кабыл алынган чечимди ишке ашырууга өзүн-өзү мажбур кыла билүүсү, б.а. өз психикасындагы сезимдерин контролдой билүүсү жана коюлган милдеттерди тайманбай чечүүсү.

Тартиптүүлүк - коомдун талаптарын жана эрежелерин так өзүндөй талабы менен так аткарышы. Тартиптүүлүк кеңири демилгени, иштин жайын билүү менен чечим кабыл алууну, жалпы талаптарга баш ийдирүүнү жактайт. Берилген тапшырманы аткарууда ички, тышкы тоскоолдуктарды жеңе билүү.

Демилгелүүлүк - бул эрктүү сапат, мында бала чыгармачылык менен иштейт. Бул убакыт жана шарт, баланын жигердүү жана эр жүрөк иш-аракеттери жана иш-аракеттери менен жооп бере турган сапат. Демилгелүүлүк импульстардын таасири астында эмес, негизинен атайылап көрүнөт. Демилге, адатта, аны көрсөткөн адамдын физикалык жана руханий күчтөрүнүн чыңалуусуна байланыштуу [8].

Жоопкерчилик - адамдын кырдаалды кылдат талдоого, ошол кырдаалда өзүнүн аракеттеринин же аракетсиздигинин натыйжаларын алдын ала божомолдоого жана өз аракеттеринин формасын сөзсүз орун алган фактылар катары тандоонун натыйжаларын даяр

кабыл алуу менен тандап алууга жөндөмдүүлүгүн баяндаган адамдын инсандык мүнөздөмөсү, б. а. нравалык талаптарга жооп берген сапаттар.

Принциптүүлүк - бул ар кандай турмуштук кырдаалдарда өз ишенимдерине ылайык иш кылууга умтулуу менен мүнөздөлгөн инсандык сапат, б.а. өз идеалдарына ынанууларынын ишенимдүүлүгү.

Милдеттүүлүк - бул милдеттүү түрдө аткарыла турган иш-аракеттердин белгилүү бир чөйрөсү. Бала үчүн, мисалы, чоңдорду урматтоо жана урматтоо милдети, б.а. милдеттүүлүк - өз эрки менен милдеттеме алып аны аткаруусу.

Аткаруучулук - бул баланын эрктүү сапаты, ал кабыл алынган чечимдерди активдүү, тырышчаак жана системалуу түрдө аткаруудан турат. Аткаруучу бала мектепке чейинки бала өзү баштаган же ага тапшырылган ишти толугу менен бүтүрүү зарылдыгын сезет [8].

Эрктүүлүктүн көрүнүшү анын негизги белгилеринин болушун жана туруктуулугун билдирет.

Бир жагынан – балдардын эрктүү жөндөмдөрү алардын тоскоолдуктардан өтүү зарыл болгондо өз аракеттерин уюштуруунун белгилүү бир ыкмаларын колдоно билүүсү менен мүнөздөлөт; экинчи жагынан - баланын аракетин мотивациялоо анын кыймыл-аракет жана таанып-билүү милдеттерин аткаруусуна ылайык эрктүү сапаттарды көрсөтүүнүн эрктүү ыкмаларына болгон муктаждыгын өнүктүрүүнү карайт.

Эрктүү жүрүм-турумдун жогорку формасы катары кенже курактагы баланын эрктүү сапаттарын калыптандырууда эрктүү жүрүм-турум жөндөмүнөн көрүнөт [4]:

- чоңдордун тапшырмаларын демилгелөө, аң-сезимдүү кабыл алуу жана ырааттуу аткаруу; - тапшырманын максатына ылайык өз аракеттерин корректировкалоого;
- каталарды оңдоо, каалаган натыйжага жигердүү жетишүү;
- башталган ишти өз алдынча аткарууга;
- алардын токтоосуз каалоолорун ооздуктоо жана чоңдордун талаптары менен эсептөө;
- каалаган максатка жетүү жолунда пайда болгон кыйынчылыктарды жеңүү;
- өз милдеттерине жоопкерчиликтүү мамиле жасоо.

Мектепке чейинки курактагы балдарды калыптанган жетектөөчү эрктүү сапаттарга демилгелүүлүк, өз алдынчалык, тартип, өжөрлүк жана уюшкандык кирет [9]. Кенже мектеп куракта пайда болгон эрктүү сапат катары демилгелүүлүк жөнүндө сөз болгондо, "адамда пайда болгон идеяларды ишке ашырууга аракет жасоо жөндөмү жөнүндө" айтууга болот [3].

Мектепке чейинки курактагы бала кээде чоңдордун жардамысыз иш-аракет жазашат. Оюнду бала өзү тандап жана уюштура билүү, өз ишин табуу демилгелүү бала тарабынан көрсөтүлөт. Демилгелүүлүк изденүүчүлүк, акыл-эстин изденүүчүлүгү, бала кезиндеги мүнөздүү тапкычтык менен байланышкан.

Демилгелүүлүк менен байланышкан эрк өз алдынчалык да болуп саналат. Бул, биринчи кезекте, ар кандай чечимдерди так жана аң-сезимдүү кабыл алуу жөндөмүндө көрүнөт, ошондой эле белгиленген максатка жетүүгө тоскоол болгон эч кандай факторлордун таасирине алдырбоодо да өзалдынчалык сапат керек[6].

Мектепке чейинки курактагы балдардын өз алдынчалыгынын деңгээли, анын татаалдыгы боюнча аныктоого болот. Мисалы, эки баланы салыштырганда, ким чечкиндүү, тапшырмага көбүрөөк көңүл буруп, башкалардын жардамына муктаж эмес экендигин аныктоого болот [2].

Мектепке чейинки куракта калыптана башташы керек болгон дагы бир маанилүү эрктүү сапат-бул тартиптүүлүк. Психологиядагы тартип "адамдын мүнөзүнүн маанилүү касиети деп түшүндүрүлөт, ал өз иш-аракеттерин белгиленген эрежелерге жана милдеттин талаптарына так жана туруктуу баш ийүүдө" көрүнөт[1].

6-7 жыл жаштагы балдар тартиптүүлүк боюнча адат, жөндөмдүүлүк, атайылап үй-бүлөдө жана бала бакчада белгиленген жүрүм-турум эрежелерин жана эрежелерин аткарууда өнүгөт.

Бала ар кандай башталган ишти аягына чейин жеткирүүгө умтулуу; төмөндөтпөстөн, узак убакыт бою кандайдыр бир максатты көздөй умтулуу; такыр башка, алда канча кызыктуу иш-аракет пайда болсо да белгилүү бир ишти аягына чейин жасоо көндүмдөрдү өздөштүрүшү керек [5].

Демек, азыркы психологияда жогорку мектепке чейинки курак эрктүү жүрүм-турумдун пайда болушунун сезимтал мезгили катары каралат деп айтууга болот. Балдардын ишмердүүлүгүнүн ар кандай түрлөрүндө жогорку мектепке чейинки балдардын эрктүүлүгүн өнүктүрүү өзгөчөлүктөрү, атап айтканда, таанып-билүү жана кыймылдоо багыттары, эрктүүлүктүн мотивациялык жана операциялык компоненттеринин биримдигинде көрүнөт.

Колдонулган адабияттар:

1. Божович, Л.И. Проблемы формирования личности. [Текст] / Л. И. Божович – М., 2005. – 290 с.
2. Борисова, О.Ф. Самостоятельность как база формирования социальных компетенций дошкольника. // Детский сад от А до Я. [Текст] / О. Ф. Борисов – 2008. – №1 – С. 124-132.
3. Бреслав, Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве. [Текст] / Г. М. Бреслав – М.: «Институт практической психологии»,1997. – 190 с.
4. Захаров, А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. [Текст] / А. И. Захаров – М.: ЧеРо, 2002. – 220 с.
5. Иванников, В. В. Психологические механизмы волевой регуляции. [Текст] / В. В. Иванников – СПб.: «Питер», 2006. – 289 с.
6. Маклаков А.Г. Общая психология. СПб.: 2008.-583с.
7. Радугин А. А. Психология и педагогика: учеб. Пособие [Текст] / Сост. и отв. ред. А.А. Радугин. – М.: Центр, 2002. – 256 с.
8. Давыдов, В. В., Запорожец А. В., Лурия А. Р., Матюшкин А. М., Петровский А. В. Психологический словарь: термины и понятия общей психологии, социальной, возрастной и педагогической психологии и другое. [Текст] / В.В. Давыдов, А.В. Запорожец, А.Р. Лурия, А.М. Матюшкин, А.В. Петровский – Москва: Педагогика, 1993. – 448с.
9. Смирнова, Е.О. Развитие воли и произвольности у детей дошкольного возраста. Детская психология [Текст] / Е.О. Смирнова – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2006. – 366с.